

FITOKOMMUNIKÁCI-ÓDA

avagy Beszédés barmok, néma növények

Cseke Péternek
a Korunk bioinformatikai kötete szerkesztőjének
szeretettel és megértéssel kérve B-füredről küldi Kolozsvárra
a biológus Szabó T. Attila

Kedves Péter!

Sajnos tudásom, de időm sem elég, bölcs cikket írni arról, mi nincs.
Mert nincs a könyvekben még rendszerezve a tárgy, mire kértél,
sőt neve sincs. Hoppon maradtam, bár nevet is adtam
a szép témának, amely csudajó, de hiába néztem itt az E-térben,
sehol se volt „*fito-kom-muni-ká-ció*”. Senki se merte új tudományként
megnevezni a „néma csodát”. Nem érti ember még úgy, ahogy kéne,
miként beszél e szótlán család. De hogyan értse, ha társát sem érti?
(Hogy szóba se hozzam a... politikát.)

Régóta mondom ifjúnak, vénnek tanult szakmámat, a botanikát,
és mindig az első óráján az évnek kipróbálok egy kis logikát:
álljanak fel, kérem, álljanak tétlen, higgyék, hogy bénák, se lábuk, kezük;
se szemük, se szájuk, se fülük, se orruk, csak levelük van és gyökerük.
Egy perc múltán kérem a meglepett termet, maradjanak még egy ideig.
Ilyenkor ritkán történt olyan, hogy nem pisszent volna valamelyik.
Hát látják, kérem, ez itt a lényeg! Mi sosem értjük a botanikát.
Mert hogy mondjam el azt, mit magam sem értek, hisz nekem se
levél a kéz, s nem gyökér a láb. Hát értik, kérem, miért nem érti
az állat bennem a virágokat? Hisz nem tud az ember hang nélkül élni.
És úgy se, hogy soha ne lásson sokat.

Csontja van, izma, milliom sejtjén futnak agyába kis áramok.
Ha egyedül van, hát pontosan tudja: jó lesz vigyázni, hisz magam vagyok.
Látja a tájat. Már gyermekként tudja, merre vezethet haza az út.
De mit tesz a tölgy, ha gurul a makkja? Mit tesz a mag, ha útféltre jut?
Azt ma már tudjuk, hogy a növényben másképp van írva sok gén-üzenet.
De hogy miért más, mondjuk, egy rózsza, mint éppen egy fóká, azt
ma ki mondja meg?

Bankokban őriznek sok-sok *genómot*. Vírust, bacit, gombát... sokat.
Muslicát, egeret, lúdfüvet, szóját... divat „Korunkban” (!?) a *genómika*.
De ki tudja jól, hogy miért más bennem vagy éppen a babban a gén-üzenet?
Ki tudja titkát a Nagy Üzenetnek, mely milliárd éve itt s ott másként üzen?
Ott úgy *kaptál* fotont, hogy nem alkot képet, de állatnál jobban lát fényt, napot.
Nincs a növénynek sem szeme, se szája, sem orra, füle, sőt ujjbegye se.
(Bár ha a szőlő kacsait nézed, az a szőlőnek uja, keze.)

De ne hidd, kérlek, a „néma” növények sosem beszélnek egymás között.
Csak a beszédjük, azt mi nem értjük. Mert a beszédük: sok vegyület.
Nincs az a banzáj, stadionlárma, mely túlkiabálna egy néma gypepet.
Ember a földben: haláli néma. A gyökérszféra: kész örület.
Dactylis ordít, félti a földjét... kergeti arrébb a társfüveket.
Az *Astragalus* gyökerét mélyre kergeti le sok társvegyület.
Lolium rikkant, heréket hívá, vágva az édes *lektineket*.
Ami csak apró gümöcske néked, az neki élet; szövegyület.
(Gondold meg, Péter: nem örület?)

Végtelenül sok növényi „*mémet*” építget folyton a sok *fitogén*.
 Csúf harc dúl ott lent, bár fent a légben... hát amit ott látsz, az *fotogén*.
 De hát miért szép, ha nincsen párja, kinek e széphez volna szeme?
 Kinek is üzen a növényi forma? És... ami még több... mit mond vele?
 Mert ugye senki nem hiszi már ma, hogy egy pókbangó épp néki üzen?
 A szín, a forma, ezernyi szőrszál, a fura illat – az mind dongó-üzem.
 Mért szép a szirmot? És mért szép a lepke, mely szirmot keresve csapong tova?
 Ugye, barátom, nem képzeled Te, hogy éppen csak érted? Ez ostoba.
 De „fülel” a színre, „fülel” a szagra s a formára is a sok-sok rovar.
 És ért a szóból, a növénybókból majd minden állat, ha enni akar.
 (Te is megérted, egy szín mit takar.)

Még vírus is „érti” a növényi nyelvet. Érti, ki gyenge, és ki az erős.
 Kódolva van a vegyületekbe, melyik a vesztes, és hogy ki győz.
 A sor végén, ott meg mi állunk. Mi, a beképzelt „bölc” emberek.
 Velünk is beszélnek az erdők, rétek, beszél a szőlő és az őszi berek.
 És akiket mi legjobban értünk, a sok-sok fajta. Az nekünk üzen.
 Mi tanítottuk őket „beszédre”: a természetett fajta csak nekünk terem.
 Sétáljál ki egyszer a gyümölcs piacra, figyeld csak jól az asszonyokat:
 Érti a legtöbb, mit üzen a forma, mit ígér a szín; hol nyerhet sokat.
 (Ugye, láttál már beszélő barackokat?)

Most kezdjük csak tudni, mit ért a plánta abból, amit mond néki az ég.
 Honnan tudja a hóvirág már ma, hogy lesz-e tavasszal hó, csapadék?
 Tudja a titkot, amit csak sejtünk. Mit fed sok könyvben sok fura szó:
photoreceptor, *trófikus inger*, *allelopátiás kommunikáció*.
 Gondold meg, Péter, hogy lehet írni egy okos cikket arról, mi nincs?
 Állok, s nem értem, miért nem tették fel eddig a kérdést: hol kilinc, hol nyílik ajtó e titok felé? Miért nem érti a sok „bölc” emberi állat,
 mit mond magában sok néma növény?

Balatonfüred, 2012. február 13/15.

Hát, kedves Péter, ezért nem született meg az a *Korunkcikk*, melynek vázlatát alább csatolom.

Hogyan cserélnek „tudást” a növények azaz van-e fitoinformatika... és ha még nincs, miért van mégis?

Kaptáció – mi a kérdés (gyakorlati) lényege?

Hogyan értheti meg a növényt egy olyan állat, mint az ember?

Idegrendszer és memória

Izomzat és mozgásszervek

Érzékelés és érzékszervek

Egy elméleti (?) kérdés: fitogenetika vs. fitomemetika?

Mi a növényi „anyagbeszéd” (kémiai kommunikáció)?

Fotokommunikáció: a növényi fénybeszéd... szem nélkül

– növényen belül, növények között

fototropizmusok

asszimiláció

– állatokkal

növényi színek

növényi formák

Kemokommunikáció: vegyi növénybeszéd... orr és száj nélkül

– növények között

párkapcsolatok (kemo-/in/kompatibilitás),

közösségi kapcsolatok (allelópátia)

– növények és vírusok/mikoplazmák

– növények és baktériumok

– növények és állatok/emberek

ízék és zamatok
bűzök és illatok
mérgek és gyógyszerek

Fitoindikáció

Termoindikáció és kommunikáció: hőérzékelés, hőmemória

Akusztikus kommunikáció: fül és száj nélkül ez nem megy, bár vannak „hangadó növények”

Konklúzió

– Mi valóban fontos ma?

– Mi lehet majd fontos holnap?

Szabó T. Attila

■ IRODALOM

Borhidi Attila: *A növények társadalma*. 2002.

<http://mindentudas.hu/eloadasok-cikkek/item/9-a-n%C3%B6v%C3%A9nyekt%C3%A1rsadalma.html> <http://www.dura.hu/html/mindentudas/borhidiattila.htm>

Géczi János: *The Rose and its Symbols in Mediterranean Antiquity*. Narr Verlag, Tübingen, 2011; OOK-Press Veszprém (druck).

Turcsányi Gábor: *Mekkora lelke van a növényeknek? Rövid bevezetés a pseudo-pszicho-botanikai analízisbe*. Natura, Bp., 1986.

TELJES ÉRTÉKŰ NYELV, EGYETEMES TUDÁS

Az EKE huszadik könyvének szerkesztése közben

■ Tagságunkat az aktuális kötet megjelentetésében való részvételre felszólító körlevelünkben kertelés nélkül, egyszerűen megírtuk, hogy a több mint két éves késést egyedül a könyv stockholmi szerkesztőjének betegsége okozta. Ez sajnos igaz. Mi több, csak félig igaz, mert a fogalmazás a szerkesztőnek csak egy betegségére enged következtetni, holott neki *kettő* van, és egyikből sincs remény gyógyulásra. Az EKE másik frontembere a kuratórium elnöke, aki egy hölgy, aki történetesen a szerkesztő felesége, és aki két éve őrlődik abban a dilemmában, hogy serényebb munkára ösztönözze-e a szerkesztőt vagy fokozott önkíméletre. Az egylet pénzügyőre, magyarországi mérnökember, volt recski fogoly, valamivel idősebb náluk. A kolozsvári szerkesztő szintén idősebb a stockholminál (ez utóbbi a jelen könyv megjelenésének évében túl lesz a hetvenhaton), s az EKE munkájánál nagyságrendekkel fontosabb munkát végez: 2011-ben tette le például az asztalra a *Romániai magyar irodalmi lexikon* két utolsó, ötödik és hatodik kötetét, közel másfélezer oldal terjedelemben. Az első EKE-könyvek otthoni társszerkesztője pedig állandó fáradságos, értékes, eredményes kulturális szervezőmunkát folytat „a fel nem adható város”-ban; ennek egyik fontos részébe – és sikertörténetébe – ő maga nyújt betekintést egy interjúban, amely jelen könyvünkben olvasható.

Mіндеzen emberekhez egyfajta közös szemlélet, a dolgok nagyjából hasonló megítélése, egyfajta közös élet- és stíluseszmeny kötődik; egyéniségük minden sajátosságán innen és túl nemzedéktársak; s teljesen függetlenül attól, hogy kinek a léptei alól fogy ki leghamarabb a talaj, egyikük kiesése ennek a csapatmunkának a végét jelenti [...]. Hogy ez az EKE mint szellemi-lelki közösség feloszlását is jelenti-e, azt még meglátjuk; itt egyelőre azt vesszük számba, mi volt s mit hozott létre ez a közösség.

Kezdjük az ideológiával. Eleinte mindnyájan szinte röghöz kötött transzszilvanisták voltunk: évi egy könyv kiadásával egyfelől a külföldre, külföldre szóródott erdélyieket akartuk összetartani, másfelől az otthon maradt erdélyi írókat akartuk támogatni. Naivak voltunk, nem ismertük fel, nem láttuk előre vízcsepp a forró kövön voltunkat. Ez után alakult ki az a hozzáállásunk, hogy *egyike* vagyunk az Erdélyből kiszorított magyarok kisebb-nagyobb közösségeinek; hogy feladatunk az otthoni viszonyok ismeretének fenntartása, valamint az otthoniak értéktérítő munkájába való szerény bekapcsolódás. Része akartunk maradni annak, amit erdélyi magyar irodalomként őriztünk emlékezetünkben, szeretetünkben, amit a sokféleség sajátosan bölcs, nemes, nagylelkű egységének képzeltünk, amiben karonfogva sétál egymással Tamási Áron és Szántó György, Karácsony Benő és Dsida Jenő, Berde

Mária és Bánffy Miklós, olyan békében, amilyenben műveik megférnek egymás mellett egy otthoni könyvespolcon.

Naivak voltunk, nem láttuk előre a viszonylagos szabadsággal egyszerre beköszöntő székértáborosodást Erdélyben is; ugyanakkor ez volt – talán éppen emiatt a szép álom miatt – legnagyobb lendülettel felfelé ívelő korszakunk a tagságot illetően. Ekkor voltunk legtöbben az egyes köteteket megjelentetők névsorában. Ekkor álltak mellénk nagyszerű külföldi munkatársaink, akik a világ tucatnyi országában képviseltek bennünket és mozgósították a támogatókat. Ez tette lehetővé, hogy az 1848–49-es forradalom és szabadságharc százötvenedik évfordulója előestéjén pályázatot hirdessünk ilyen tárgyú, otthon élő erdélyi író írta történelmi regényre, valamint azt, hogy mindkét befutott pályaművet jutalmazhattuk és két egymás követő évben kiadhattuk, sőt azt is, hogy egy évi szünet után mai tárgyú regényre hirdessünk pályázatot, bizonyosságául annak, hogy az erdélyi magyar irodalmat, kultúrát, egyáltalán az erdélyi magyar életet nem holmi múzeumban őrzendő különlegességnek tekintjük, hanem természetes változásaiban is önmagával azonos valóságnak.

Közben jött egy év, az európai magyar állam megalakulásának ezredik évfordulója, amikor úgy éreztük, úgy gondoltuk, úgy érzékeltünk és értelmeztünk valamiféle transzcendens sugallatot, hogy annak a megünneplése éppolyan közös nemzeti ügy, mint mondjuk az anyanyelv, és ugyanolyan bűn annak csupán erdélyi vonatkozásait reflektorfénybe vonni, mint kihagyni belőle az erdélyieket. Így keletkezett legterjedelmesebb és legnagyobb erkölcsi sikert elért kötetünk, a *Határtalan hazában*, amelynek címével nemsokára, tizenkét kötet után, új sorozatot bocsátottunk útjára.

Nyolc kötetünk jelent meg a tizenkét *Erdély kövei* után *Határtalan hazában* sorozat címmel [...]. Rátértünk a tematikus antológiák műfajára: egy-egy tárgyról, témáról nemcsak erdélyi, nemcsak anyaországi, hanem más magyar nyelvterületeken, sőt azokon is kívül élő tollforgatóktól kértünk írásokat. És kaptunk. Senki gondolkodó magyart, senki értelmes embert nem zavart közösségünk nevében az *erdélyi* jelző még az után sem, hogy a magyar állampolgárság megadásáról szóló szerencsétlen népszavazás súlyos következményeképpen Trianonnak egy újabb, sokadik romboló hatását ismertük meg: az anyaország és a tőle elszakadt nemzetrészek idegenkedő, lenéző, acsarkodó szembefordulását – egészen pontosan: szembefordítását – egymással. Ekkor írták ki egy székely kisváros vendéglőjének ajtáira, hogy „kutyáknak és anyaországiaknak tilos a belépés”, és ekkor mondta a nemzet fentebb már idézett, kicsinységünk megtanulására biztató bölcse, hogy ha a magyar kormányzat állampolgárságot ad az erdélyieknek, huszonhárom millió román munkakereső árasztja majd el az országot. Tagságunk körében is okozott egy kis politikai, erkölcsi és intellektuális gondot az, hogy jó néhányan az erdélyiség feladásának tekintették új vonalunkat (volt aki ezért be is szüntette előfizetését a további könyvekre), de mindkét szerkesztő úgy érzi, hogy ez is jó volt, mert elvezetett bennünket egy nagyon fontos felismeréshez: ahhoz, hogy az erdélyiségnek, az okos, nem hivalkodó, de ragaszkodó, hű transzszilvanizmusnak is *csak a magyarságon belül* van jelentősége és súlya, értelme és értéke. Magyar közegen kívül az erdélyiség a világon mindenhol anyyi: Drakula országából származni.

A stockholmi szerkesztő, a kolozsvári hathatós egyetértésével, még azt a korábbi, otthoni felismerését is behozta a EKE utóbbi köteteibe, hogy sem az erdélyi, sem az összmagyar kultúra nem áll csupán történelemből, irodalomból és művészetekből; ha nem tartozik hozzá (természetesen szervesen hozzátartozik, de gyakran mellőztetik) a tudomány is a műszaki tudományokkal együtt, akkor az csupán félkultúra. Itt persze a „művelt emberfők” egyéni tájékozottságáról és abból eredő műveltségéről van szó, ami egy egész ország lakosainak szürkeállománya között sokkal kevésbé veszélyesen oszolhat meg tetszése szerint, mint egy másik ország valamilyen nemzeti kisebbségének kollektív általános műveltségében. Ebben a másik országban a hatalom tisztában van vele, hogy a tudományos és műszaki műveltségtől kell minél inkább elzárni a kisebbséget, mert az létfontosságú, annak a gazdaságainál is messzebb menő kihatásai vannak – s legjobban a műveltség ezen része anyanyelven történő oktatásának megakadályozása útján lehet elzárni. Ez a végső oka a folyamatos kisebbségi vonatkozású konfliktusoknak otthon a tanügyben.

Persze mindez ma, amikor épp ezen a téren folyton veszít jelentőségéből a nemzeti nyelv, és mint egykor a latin, az angol válik az egyetemes tudás nyelvévé, a probléma súlya is csökken. De nem szűnik meg sem az utódállamokban élő magyarok, sem az emigráció még magyarul is beszélő második, harmadik, többedik nemzedéke számára. Meg kell tanulnunk azon lenni, hogy az utánunk jövők magyar beszéde teljes értékű magyar nyelv legyen, hogy egyetemes tudásuk is meg tudjon anyanyelven szólalni, és ne csak abban merüljön ki, hogy még emlékezzenek, amikor egy magyar klubhelyiségben anyák napján elmondták az „Ej mi a kő, tyúkanyó kend”-et.

Az EKE-könyvek lehetősége arra, hogy részt vegyenek a probléma megoldásában, kezdetől fogva minimális volt. De mi nem tanultunk meg kicsinek lenni, és azt gondoltuk, valamennyit mi is tehetünk érte, hiszen megrögzött litterátusokként – amik végül is vagyunk – tudtuk, hogy „apró cseppekből lesz a zápor”. Apró nem-szépirodalmi cseppeket szinte már kezdetől fogva becsepegettünk könyveinkbe; talán a legjobb példa erre a hetedik, a *Sokszemközti*, amelyben demográfusokat, agrárszakembereket, kisebbségi politikusokat szólaltattunk meg költők, írók mellett, sikerrel, meg a *Határtalan hazában* sorozat harmadik kötete, a *Türelő falvak*, amelyben több közgazdász és szociológus jutott szóhoz. Újabbban néhány biológust és orvost sikerült szerzőnké avatnunk – és legújabbban, abban a könyvben, amelyet az olvasó éppen a kezében tart, megint egy biológus ír izgalmas tanulmányt egy másik, közismert magyar biológusról és orvosról, Szent-Györgyi Albertől, egy felvidéki orvos pedig Selye Jánosról. De ebben a kötetben már villamos gépek feltalálóiáról és zseniális fényképészekről is szólnak írások, egy közösségi sikertörténet a magyar vízilabdasporthoz dicső múltjának felidézésével melengeti szívünket, s egy interjú az építőipar egyik fiatal magyar tehetségét állítja elé, aki a közelünkben, a stockholmi Királyi Műszaki Főiskolán lépett rá a siker útjára.

Reméljük, nem esünk a hübrisz bűnébe, ha megállapítjuk: igyekeztünk megtenni ezen a téren is, ami telt tőlünk.

Így adjuk át az Erdélyi Könyv Egylet gondolatát, munkastílusát és morálját, valamint kapcsolatrendszerét – ezeken felül egybe nemigen van – azoknak, akik talán érdemesnek látják átvenni és folytatni. Reméljük, hogy lesznek ilyenek, s lesz hozzá kedvük, erejük, elkötelezettségük, hitük és okosságuk.

Elvünk volt, hogy semmiféle részvételt az EKE munkájában nem köszönünk meg senkinek, hiszen közös ügyet szolgálunk, most mégis legyen utolsó szavunk a köszöneté – egyfelől annak a magasabb hatalomnak, aki összehozott és húsz könyvben konkretizálódott huszonnégy esztendőn át együtt tartott bennünket, másfelől mindazoknak, akikkel együtt voltunk: munkatársainknak, az EKE teljes közösségének, amely eleven emberek megtestesítet-e erkölcsi tőke.

Veress Zoltán

AKI A KULTÚRÁT SZERVES EGYSÉGÉBEN SZEMLÉLTE A szociológus Nagy Károly kettős küldetése

■ Amikor 1985 októberének egyik éjszakáján telefoncsengésre ébredtem, hetek óta a csengetéssel éltem albérletben. Jó évtizede nem hallott ismerős hang visszhangzott az éterben: „Hallottuk, hogy valami gond van veletek. Miben segíthetünk?” – érdeklődött Nagy Károly professzor az Amerikai Egyesült Államokból. Tudtam, hogy lehallgatnak. Karcsi is tudta. Azért hívott. Ne gondolják éber elvtársék, hogy nincs rajtunk a világ szeme.

Egészen más hangulatot fakaszt bennem annak a nyári estének a képsora, amikor Kányádi Sándor hívott (1974-ben), és bejelentette, hogy egy fiatal amerikai szociológus szeretne felkeresni bennünket. Nemsokára Nagy Károly csengetett be Györgyfalvi úti tömbházlakásunkba. Neki köszönhetően vehettük kézbe a New Brunswickban megjelent *Ötágú Síp* című irodalmi folyóirat első öt számát. (A magyar emigráció életrajzát rögzítő Borbándi Gyula összesen hatot tart számon.) Ha a lap 1975-ben megszűnt is, az azóta eltelt idő értékeltettebbé tette az illyési metaforát. A 2010-es Tokaji Íróklub szervezői például már a „sokágú síp” jegyében kívánták bemutatni a jelenkori magyar irodalom égtájtait.

Nagy Károly (1934–2011) negyvenéves volt első kolozsvári látogatásakor. Olyan – időben és térben – távolra került szerzők „társaságát” hozta közénk, akiknek a nevével addig csak a két világháború közötti erdélyi folyóiratokban találkozhattam a *Korunk*, a *Hitel*, a *Független Újság*, a *Termés* hasábjain. Örömmel fedeztem fel újra magamnak Faludy Györgyöt, Flórián Tibort, Kovács Imrét. Később, amikor a népi írókkal kezdtem foglalkozni, egy *Új Látóhatár*-példány is eljutott hozzám, ama nevezetes 1971-es Németh László-különszám, amelyben újra találkozhattam Kovács Imrével, Cs. Szabó Lászlóval, ismerkedhettem a Szabó Dezső-mo-

nográfiaíró Gombos Gyulával. Miközben olyan új neveket is megtanultam, akikkel magyarországi és erdélyi rendezvényeken személyes kapcsolatba kerülhettem az utóbbi két évtizedben. András Sándorra, Borbándi Gyulára, Czigány Lórántra, Ferdinandy Györgyre, Gömöri Györgyre, Nagy Pálra, Sárközi Mátyásra, Sente Imrere gondolok. Némely esetben ez a kapcsolat azt is eredményezte, hogy megerősödjék a *Korunkhoz* fűződő munkatársi viszonyuk. Könyvkiadási szinten is (lásd Borbándi, Czigány, Gömöri, Kibédi Varga Áron, Sárközi jelenlétét a Komp-Press-kiadványokban).

A nyugati *szigetmagyarság* fogalmának későbbi megalkotója az Anyanyelvi Konferencia egyik kezdeményezőjeként és nyugati szervezőjeként (majd társelnökéeként) a hetvenes években kezdett intenzíven érdeklődni a Trianon utáni magyar nemzeti közösségek állapota, életvitele iránt. Így számtalan közös témánk akadt már első találkozásunk során. Hiszen szociológiából doktorált, szociológiát adott elő amerikai egyetemeken. (Nyugdíjazása után magyarországiakon is.) Az 1968-as nyitást követően javában folyt nálunk az 1948-ban „száműzött” szociológia társadalomelméleti rehabilitálása. Gyakorló riporterként és a népi irodalomszemlélet forrásvidékének búvárlójaként engem pedig a szociológiai és a szociográfiai tényfeltárások módszertani gondoljai foglalkoztattak. Figyelemmel kísértem az írói szociográfia – Kovács Imrénél 1945-ben megszakadt – magyarországi újrasarjadását (Bertha Bulcsu, Czák Gábor, Csák Gyula, Csóóri Sándor, Fekete Gyula, Kunszabó Ferenc, László-Bencsik Sándor, Mocsár Gábor, Varga Domokos, Végh Antal és mások műveiben), illetve az *Anyám könnyű álmat ígér* (Sütő András, 1970), *Magyarozdi toronyalja* (Horváth István, 1971), *Magunk keresése* (Beke György, 1972), *Vajúdó parasztvilág* (Duba Gyula, 1973), *Gólya szállt a csúrra* (Szabó Gyula, 1974) lapjain.

Ami már első beszélgetésünk alkalmával megragadott: Nagy Károly a kultúrát szerves egységében látta s láttatta. Két évtizeddel később Beke Györgynek adott interjújában tételesen is megfogalmazta, amire 1974 nyarán utalt: „Kárára válik mind a tudománynak, mind a művészetnek, de legfőképpen azoknak, akik eme ágazatok eredményeinek érintettjei – vagyis: mindannyiunknak –, az, amikor megtagadja a tudós a művészt, elszigeteli magát az író a kutatótól. C. P. Snow megismertetett már bennünket azzal, hogy milyen veszélyes szétdarabolni a szervesen egységes emberi kultúrákat. De erőltetett és természetellenes lenne úgy tenni, mintha bizony Dickenst meg kellene tagadni Dahrendorfnek, Steinbecket C. W. Millsnek, Kovács Imrét Ferge Zsuzsának vagy Illyés Gyulát Andorka Rudolfnak. Az amerikai és a magyar szociográfiai irodalom néhány szándékbeli hasonlósága mellett több fontos különbség ezeknek az irodalmaknak a nagyon eltérő társadalmi létéből is fakad. A magyar író lehet vatesz [...]. Ezt olvasói többé-kevésbé és előbb-utóbb el is várják tőle, műveit ilyen igénnyel is olvassák, mérvadó, hitteles embernek, kiemelkedő művésznek így tartják. Amerikában ritka az a kor, amelyben íróra is odafigyel a társadalom, és ritka az az író, akinek a valóságképét jelentősként fogadja el az átlagember fontos társadalmi kérdésekben. Más a tradíció.”

Hogy milyen tradíciókkal érkezett Nagy Károly az Amerikai Egyesült Államokba, a Rutgers Egyetemre? A társadalmi és nemzeti gondokat feltáró népi/írói szociográfia és az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc élményvilágával. Erről egyébként – kérdéseimre válaszolva – a *Korunk* hasábjain is beszámolt 2006 augusztusában. A *Nemzeti és emberi örökségünk* olvasható a *Történelmünk a Kárpát-medencében (1926–1956–2006)* című Komp-Press-kiadványban is. A Bethlen-díj átadásakor (2004) Görömbei András ugyancsak hangsúlyosan szólt erről. „Nagy Károly – mondotta – nemcsak az önmegőrzést tekintette küldetésének, hanem azt is, hogy a demokrácia és a szabadság eszméit az összmagyarság tudatában ébren tartsa, és a nagyvilág számára is közvetítse. Eltökélt szándékához erőt és világgépformáló ösztönzést kapott a magyar népi mozgalom személyiségeitől, Illyés Gyulától, Németh Lászlótól, Bibó Istvántól és másoktól. Bibó István »aszketikusan tárgyilagos« szemléletével adott filozófiai és történelmi távlatot és igazolást Nagy Károly személyes élményeinek. [...] Ezért gondozta nagy odaadással az angol nyelvű Bibó-kötetet” (István Bibó: *Democracy, Revolution, Self-Determination*). Lee Congdonnal és Király Bélával társzerkesztője volt annak a 1956, *The Hungarian Revolution and War for Independence* című 956 oldalas angol nyelvű tanulmánykötetnek, amely az Atlantic Research és a Magyar Tudományos Akadémia közös kiadásában jelent meg 2006-ban.

Nemcsak a Bibó-hagyaték megismertetése foglalkoztatta amerikai évtizedeiben Nagy Károlyt. A megélt és megszenvedett történelem arra készítette a szociológia professzorát, hogy 1977-ben szabadegyetemi előadásorozatot indítson az 1960-ban alakult Magyar Öregdiák Szövetség – Bessenyei György Körben. Éspedig azzal a céllal, hogy a jelentős magyar történelmi események irányítói, vezető résztvevői közvetlenül is elbeszélhessék és maradandó közkinccsé tehessék élményeiket. *Tanúk – korukról – Szóbeli történelem* címmel meghirdetett „oral history”-program alapján húsz év alatt huszonhároman tartottak harminckét tanú-

beszámoló az általuk is alakított eseményekről. Nagy Károly szerkesztésében a Szövetség könyvben is kiadott több történelmi forrásértékű tanúbeszámoló (Wigner Jenő [*Az atomkor kezdete*], Nyeste Zoltán [*Recsk*], Duray Miklós [*A Csehszlovákiai Magyar Kisebbség Jogvédő Bizottsága*], Hőgye Mihály [*Utolsó csatlós? Magyar külpolitika a második világháború végén*] és Szent-Miklós István [*A Magyar Függetlenségi Mozgalom, 1943–1946*]). E könyvek közül hármat hasonló változatban budapesti független szamizdatkiadók is újra kiadtak és terjesztettek a szovjet megszállás és kommunista diktatúra utolsó hét évében, így ezek a könyvek – és a többi öt könyv cenzurális tilalom ellenére Magyarországra bejuttatott példányai is – hozzájárulhattak a rendszerváltoztatáshoz, adataikat ma már számos történelmi munka idézi, használja.

Joggal állapíthatta meg 1988-ban Csoóri Sándor:

„Az emigrációt korunkban ő se látja szerencsétlenségnek és végzetnek, de fölmagasztosíthatónak se gondolja. Tárgyilagosan megítélve: küldetésnek itéli. Főként manapság, amikor a magyarságra olyan történelmi tennivalók szakadtak rá, amelyeknek jó részét a legszabadabban éppen az emigrációs magyarok végezhetik el. Ilyen például a kisebbségi sorsban vergődő magyarok érdekképviselete a nemzetközi nyilvánosság előtt, a politikát befolyásoló nemzetek tájékoztatása, és ilyen a hazai ellenzék hangjának a felerősítése, védelme vagy az 1956-os magyar forradalom történelmi szerepének a fönntartása a tudatban, kint a nagyvilágban s részben Magyarországon is...”

Közvetlenül a halála után így összegezett Pomogáts Béla: „1981 augusztusában ismerkedtem meg vele a pécsi Anyanyelvi Konferencián, ő volt az összejövetel első számú szellemi irányítója: Lőrincze Lajos mellett eszméltetője, a közösen vállalt felelősség és munka eszmei alapjának és kereteinek kidolgozója, megfogalmazója. Neki köszönhettem, hogy szerepet vállalhattam a mozgalom munkájában, majd megoszthattam tapasztalataimat az amerikai magyarság közösségeivel. Három évtizedet töltöttem el vele: személyiségének közelében, fáradhatatlan vállalkozókedvének és munkabírásának mindig reménykedésre biztató varázskörében. Tevékeny és gazdag évtizedek voltak ezek, mindig új erőforrást jelentett Károly barátsága, munkabírása, küzdőszelleme – a végzetesnek látszó történelmi és politikai körülmények is mindig diadalmaskodó optimizmusa.”

Úgy emlékszem, hogy 1976-os Forrás-könyvvel kezdődően mindenik kötetem dedikált példányát átküldtem az Óperenciás-tengeren túlra. Karcsi mindenikre válaszolt. Sohasem szokványosan. Újabb vállalkozásra serkentett, nagyobb összefüggések felvillantására buzdított, de a mélybe nyúló gyökerek erdélyi roppanásainak rögzítését is számon kérte. „Szerintem nagyobb ívű, mélyenszántó tanulmányban kell megírnod, amit *tanúként* [...] átéltél” – írta például 1998. március 31-én a *Metaforától az élet felé* című kötetem átolvasása után. Később azt is megtudtam, hogy nem hagyta közömbösen a Balassi Kiadónál 2000-ben megjelent Horváth István-monográfiám sem, még kevésbé a magyar szociográfia erdélyi műhelyeit bemutató budapesti könyvem. Amelynek megírására 2002 őszén már ekként biztatót: „Szerintem nem is lenne még felelős magatartás magyar írónak NEM írni szociográfiát, hiszen, úgy-e, hol vagyunk még attól, hogy »itt lenne már a Kánaán«”. Az Anyanyelvi Konferencián elhangzott előadásában és könyveiben – *Tanítunk magyarul*, 1977; *Magyar szigetvilágban ma és holnap*, 1984; *Szigetmagyarság és szolidaritás*, 1988; *Küldetésben*, 1996; *Emigránsok küldetésben*, 2000; *Járatlan utakon – korfordulók világában*, 2003; *Amerikai magyar szigetvilágban*, 2009) – a magyar nyelv és kultúra külföldi megtartásának, művelésének módjait, a kettős kultúra küldetés-szerű vállalásának jelentőségét elemezte. Életútja összefoglalásaként értelmezhető a *Járatlan utakon*, amelyet halála után gyakorta fellelőztem.

Ennek a kötetnek az összegzéseire is gondolok, amelyeket a történész Jeszenszky Géza objektivitása így emel piedesztálra:

„Kettős küldetés volt, amit Nagy Károly és számos elvbarátja, a hasonlóan gondolkodó nyugati magyar szervezetek végeztek: fenntartani a befogadó államok magyar közösségét és magyar nyelvre, magyarságismeretre tanítani gyermekeiket, valamint hatni a vasfüggöny mögött élő Kárpát-medencei magyarságra, megmutatni számukra a demokratikus alternatívát, segíteni, hogy őrizzék meg jó hagyományaikat, hitüket egy jobb jövőben. De Károly nemcsak az amerikai világnak volt egyik motorja, tanította diákjait, ébren tartotta az amerikai társadalomban az 56-os forradalom emlékét, megszervezte és szerkesztette Bibó István legfontosabb írásainak angol kiadását, és mindig megszólalt az amerikai sajtóban, ha védeni kellett a magyarság híret, értékeit, kisebbségi jogait.”

„Terveink szerint 2011 tavaszi szemeszterét töltjük majd Budapesten – jelezte jó előre –, megint az ELTE és a Debreceni Egyetem hívott tanítani. Ha és amikor 2011 tavasza folyamán Magyarországon lesztek: feltétlenül várunk Benneteket a Keleti Károly utcai lakásunkba, mondjuk például hűsvéthétfőn, szépasszonykáinkat meglocsolandó. Kérünk, jelentkezze-

tek! Szép tavaszt kívánva köszöntünk Benneteket, Katalin együtt, baráti szeretettel. Ölel, Károly.” Újabb megerősítésként: „A 2011. tavaszi tanulmányi félévre a Debreceni Egyetem és az Eötvös Loránd Tudományegyetem ismét meghívott egy-egy kurzus tanítására. 2011. január 15-én érkezünk Budapestre, és június 12-én repülünk vissza az USA-ba. Otthoni lakásunkban címünk ez: Dr. Nagy Károly és Katalin, 1024 Budapest, Keleti Károly utca 17. I/1. telefon: 1-315-2276, mobil: 30/591-8088.”

A tervezett húsvéti találkozás örökre elmaradt.

De továbbra is hozzám szólnak az amerikai magyar szigetvilág gondjairól tudósító könyvei, idézik hangját az irattartóból kikívánczoló levelei. Most már sosem tudja meg, hogy elsőként az ő neve ugrott be, amikor az 1999 októberében megjelent *Nevelő egyház* súlypontú számunk megtervezéséhez hozzáálltam, és arra kerestem a választ: az erdélyi hagyományok és a nyugati modellek mennyiben segítik elő a 21. századi értékrend kialakítását. Hiszen negyedszázadon át küszködött az amerikai hétvégi iskolák működtetési és tankönyvellátási gondjainak megoldásával. Július 5-én kelt leveléből az derül ki, hogy *Nyugati és kisebbségi magyar pedagógusok együttműködése* címmel számíthatok kéziratára. *Világablak* rovatunkban nem ez volt az egyetlen 21. századra felkészítő Nagy Károly-írás abban az évtizedben. Távolabbról nézett bennünket, és messzibbre látott? Vagy pedig mélyebb valóságismerettel rendelkezett? Számomra nem kétséges: ma sincs időszerűbb feladat, mint amire levelében engem is figyelmeztetett: ne a múltról cikkezzünk, hanem a jövődő alakításának módozatairól. Az együttműködés feltételeiről. Kárpát-medencei vonatkozásban éppúgy, mint a magyar szellemi műhelyek világszintű hálózatának a megteremtésével.

Cseke Péter

